

Spira Veronika: Miniesszék I.

Vörös és fekete

Amikor először olvastam 15-16 éves koromban, azonnal tudtam, hogy igazi nagy mű, magával ragadott, de nem szerettem. Senkit sem találtam benne, akit szeretetreméltónak éreztem volna. A *Pármái kolostort* szeretni is tudtam, és lehet, hogy nem is Fabrizio del Dongo vagy Clelia Conti, hanem sokkal inkább San Severina grófnő miatt. Szenvedélyessége a bosszúban, a szerelemben, hűsége a barátságban, öntudatos női büszkesége, titkolt szerelme, zsarnokot buktató intrikái, éles nyelve, kérlelhetetlen logikája, vesébe látó emberismerete vonzóvá tették alakját. Rajta kívül Mosca gróf volt a kedvencem. Szerettem fanyar hűvösségét, a paradoxont, amiben élt. Szabadgondolkodó, „demokrata”, aki ki nem állhatja a nyers modortalanságot, közönségességet, aki csak kifinomult környezetben, csiszolt modorú emberek és művészi szépségű tárgyak között érzi jól magát, de taszítja a nemesi, főnemesi társaság gátlástalansága, zsarnoki hatalomgyakorlása. A filmet is szerettem Gérard Philippel és Maria Casaresszel.

Julien Sorel problémái valahogy idegenek voltak tőlem. Miért kell képmutatónak lenni, miért kell törleszkedni a hatalmasokhoz? Ha valakinek nincs társadalmi rangja, befolyásos kapcsolatai, pénze ez volna az egyetlen útja a felemelkedésnek, a befolyás megszerzésének? Én romantikus regényeken, eszméken nevelkedtem. A méltóság, a büszkeség, a függetlenség, a szabadság fontosabb, mint az érvényesülés. Amit csak ezekről lemondva lehet elérni, azt nem kell elérni.

Nemrégiben megvettem DVD-n a BBC kilencvenes években készült feldolgozását Ewan McGregorral és Rachel Weisszel. A sok ízléstelen és blőd tévéműsor helyett szívesen nézek néha klasszikusokból igényesen elkészített filmeket, George Eliot, Jane Austen, Gaskell és mások regényeit filmen. Főleg a 19. századi angol kisrealisták feldolgozásait szeretem. De igényesen viszik filmre a francia klasszikusokat is, a *Bovarynét* vagy a *Vörös és feketét*. A napokban meg is néztem. A maga nemében nem volt rossz. De főleg azért volt jó, mert ha kicsit elkésve is, de arra készített, hogy reflektáljak saját kamaszkori érzéseimre, regényértelmezésekre.

Milyen érdekes, hogy nem gondoltam rá, mégis skizofrén állapot uralkodott a fejemben. A magyartanár énem jól ismeri a szakirodalmat, tudja, mit jelent a restauráció, a Szent Szövetségi Európa, mit jelent, hogy a Bourbonok nem tanultak és nem felejtettek, mit jelent a visszazuhanás a feudalizmusba, a bosszú a forradalomért, a száműzetésért, a guillotine-ért. Tudja, milyen fontos a belső monológ, a gondolt és kimondott szavak ütközése, tudja, hogy az én megkettőzésének milyen társadalmi, morális és pszichológiai következményei vannak. Tudja, hogy ennek kidolgozása milyen megkülönböztetett művészi rangot ad Stendhalnak. Tudja, mit jelent és milyen hagyományt teremtett a tárgyalás, az igazságszolgáltatás ábrázolása, Julien beszéde az utolsó szó jogán. Előttem volt *A közöny*, a tudatos allúziók és idézetek sora, amivel Camus a *Vörös és feketéhez* kötötte a regényét. De mindezek mellett, sőt olykor mindezek ellenére is bennem élt érintetlenül, reflektálatlanul a kamasz-énem is, aki

egyéni sorsnak olvasta a regényt, és nem tudta elfogadni, hogy valakinek ne az önépítés, a belső szabadság és a tisztaság legyen a legfontosabb, amikor hivatást, barátot, párt választ, amikor az életét kormányozza. És ezt nem befolyásolhatja kor, politika, ambíció, karriervágy, a harag, hogy nem engedik tehetsége szerint érvényesülni. Sőt a gyűlölet és megvetés a hatalom birtokosai iránt még szabadabbá, büszkébbé tesz a magad jól őrzött világában. Hogyan is lehetnél önmagad, ami persze a legfontosabb, ha folyton azt keresed, kinek adhatod el magad, ki akar végre megvenni, megrontani, hogy fontos ember lehess? Ez visszataszító, mondja a bennem élő kamasz, nem zavartatva magát semmiféle tanári tudattól. És ne hallgassuk el azt sem, hogy a hideg, számító csábításai, az, ahogy a nőkhöz, a szerelemhez viszonyult, is visszataszító volt a számomra.

Egyetemista koromban, bár tudatosan készültem a tanári pályára, végiggondoltam, kipróbáltam, milyen lenne, ha kritikus lennék, ha valamilyen folyóiratnál próbálnék dolgozni. Elsőéves koromtól jártam olyan speckolra, amely a 20. századi magyar irodalmat dolgozta fel a századelőtől a második világháború végéig, de rendszeresen foglalkoztunk kortárs magyar irodalommal, frissen megjelent művekkel is. Tanárunk, K.S. vezette az egyetemi alkotókört is. Megkérdezte, nincs-e kedvem kritikusként részt venni a munkában. Vagy két évig gépeltem és sokszorosítottam az ülésekre az ifjú író- és költőpalánták novelláit, verseit. Akkoriban a *Napok* volt az alkotókör lapja. Egyik-másik általam gépelt kézirat a szerkesztők asztalán kötött ki, majd megjelent valamelyik soron következő számban. Készítettem az ülésekre írói, költői portrét, vitaindító értékelést, hozzászólást kortársaim, a későbbi Kilencek közül majdnem mindenkiről, Győri Lászlóról, Kiss Benedekről, Konc(zek) Józsefről, Péntek Imréről, Oláh Jánosról, de a közéjük nem sorolható Módos Péter elbeszéléseiről is. Egyszer-kétszer az *Egyetemi Lapokban*, a *Magyar Ifjúságban* is megjelent egy-egy kisebb írásom. Az Új Írásnak is elküldtem egy kritikámat. Az utóbbi kettőnél azonban elég visszataszító tapasztalatokat szereztem. Tulajdonképpen nem történt semmi, csak gyanakvás, faggatózás, káderezés. Ki vagyok, kinek, kiknek lehetek az embere, kik állnak mögöttem, mit akarok stb., ami akkoriban természetes volt, különösen akkor, ha nem ajánlott be valaki, aki kezeskedett volna érted. A *Magyar Ifjúságban* még azzal is kiszúrtak velem, hogy a kritikámat végül elfogadták, de olvasói levélként közölték.

Az *Új Írás*nál pedig tapasztalatlanságomban még azt a hibát is elkövettem, hogy egy olyan elbeszélésről írtam, ami éppen e lapban jelent meg néhány számmal korábban. Eszembe sem jutott, és nem volt, aki figyelmeztessen, hogy nem szokás saját közleményéről kritikát közölni. Legfeljebb majd ha könyvalakban is megjelenik valamelyik kiadónál. A zöldfülűségem miatt még azzal is gyanúba kevertek, hogy talán a szerző előre tolt bástyája, kémje vagy szeretője vagyok. El is ment a kedvem az egésztől. Pedig a legnagyobb baklövéséről akkor még fogalmam sem volt. Arra csak több évtizeddel később döböntem rá. Az elbeszélés hőse egy budai sznob társaságból távozik, mert megcsömörlött a füledt, belterjes világtól, és a való életet keresi. Talán ezért is hangolódtam rá, ezért akartam írni róla, ugyanis négy buzgó, agyondolgozott bölcsészév után magam is légszomjban szenvedtem, eleven életre vágytam. De ha tudtam volna (ahogy a 2004-es *Menedékház* c. kiadványból megtudtam), hogy a szóban forgó írásban a Zugligeti út 87-ről és Sárközi Mártáról van szó, azonnal rájövök, hogy az egész mű hamis, és eszem ágában sem lett volna időt pocsékolni rá. Sárközi Mártát ugyanis a 20. század fontos, karakteres nőalakjának tartottam mindig. Számos forrásból tudtam, milyen meghatározó szerepe volt a második *Válaszban*. Bátrabban állta a sarat,

mint a helyezkedő, semmit sem kockáztató férfiak (Illyés, Németh László). Becsültem az első férjét, Horváth Zoltánt, a galileistát is, különösen a századelő szellemi életéről írt könyvét, de szerettem Sárkőzit is, nem is szólva a szüleiről, nagyszüleiről, Vészi Józsefről, Vészi Margitról, Molnár Ferencről. Családja és az ő történetében minden ott van, ami a századelőn és a 20. században érdekes, fontos, meghatározó és elkeserítő volt ebben a térségben.

Bár nem tudtam akkor felmérni, mekkora bakot lőttem, azt teljes biztonsággal éreztem, hogy megfelelő háttér híján, anélkül, hogy kiigazodnék az irodalmi életben, hogy pontosan tudnám, ki vagyok, mit akarok, mire vagyok képes, mester nélkül, hiénák közé kerülnék, felfalnának, megrontanának, mielőtt felocsúdnék.

Ezután már csak vendégként, csak össze-összefutva a folyosókon, órákon az alkotókör tagjaival, követtem figyelemmel a *Napok* átalakulását *Tiszta szívvel*-lé, meg a nyomában kialakult botrányt. Helyettem a speckolunkról W.I. kapcsolódott be a munkába, vett részt a lap szerkesztésében. Neki volt háttere, családjának beágyazottsága a hatalomba, tudta mit akar, és azt is, hogy alatta ott a biztonsági háló. A természete sem volt olyan impulzív. Nyugodtan, higgadtan mérlegelt, volt veszélyérzete, tapasztalatból, és nemcsak kívülálló megfigyelőként ismerte a világot, amiben élünk. Biztos vagyok benne, hogy az ő megbízhatósága, nyugalma, háttere is közrejátszott abban, hogy végül nagyobb megtorlás nélkül zárták le az ügyet.

Én olyan pályát, olyan munkahelyet akartam, ahol kontrollálni tudom, kivé leszek, ahol a fejlődésem természetes belső logikáját követhetem. Átlátható, működésében ismerős világot akartam, ahol tudom, ki mit képvisel, ahol nem keveredhetem tapasztalatlanságból, naivitásból számomra átláthatatlan, morálisan elfogadhatatlan helyzetekbe. Tanár lettem, ahogy eredetileg terveztem. Megtanultam önmagam lenni, hiteles, de soha könnyen le nem vadászható. Olyan, amilyen mindig is lenni akartam. A csapdákat elkerültem. (Azért az *Új Írás* sem úszta meg, hogy publikálja néhány kritikámat. A kandidátusim megírásának idejére már elég jól kiigazodtam az irodalmi életben. 1989-90-ben három írásom is megjelent Sinkó Ervin, Déry Tibor és Nagy Lajos egy-egy könyvéről.)

Julien Sorelt ezért nem értettem. Őt az ambíciói bevitték a vadak közé az erdőbe, és meg is rontották. Igaz, azért pusztult el végül, mert nem romlott meg egészen, cinikusan. Mindig két énje maradt. Az egyik, amelyik tisztán látott, és vágyott arra, hogy egy igaz világban, igaz erényekért ismerjék el, és a másik, amelyik túl büszke és ambiciózus volt ahhoz, hogy lemondjon az érvényesülésről, még egy olyan korban is, amikor a politikai megbízhatóság és a származás számított, nem a tehetség, amikor az eszményei megvetés és üldözés tárgyai voltak.

Most mindezt újragondolva látom, mennyire paradigmátikus ez a regény. Hány és hány paradigma rejlik benne. A rendszerváltások paradigmája, a beszűküléssel, szabadságfokvesztéssel járó változások paradigmája, a világnézeti és származásbeli kirekesztés paradigmája, a gyűlölet és bosszú diktálta hatalomgyakorlás paradigmája, az alkalmazkodás és önmegőrzés örökös konfliktusa. És persze, hogy nem egy individuális sorsról van szó, ahogy én naiv olvasóként felfogtam. Egy valaki mindig választhat más utat. De az igazán árulkodó az, mi történik, ha egy rendszeridegen ember akar sikert, hatalmat, karriert. Mivé kell lennie cserébe.

Persze szabad vagy, te választasz, de ha csak akkora szabad tér nyílik számodra, hogy önmagad legyél, amekkora egy hordó úrtartalma, az is jellemző. És nem csak azok számítanak, akik szeretik a hordó magányát, hanem azok is, akik benne akarnak élni az élet sűrűjében.

Most, hogy reflektáltam a magam rejtett skizofréniájára, vajon jobban szeretem a regényt, vagy csak még jobban csodálom Stendhal valóságismeretét és írásművészetét, amit először Tolsztojtól tanultam meg értékelni?

2009-10 tele